

بررسی انتخابات تناسبی
بر اساس تجربه‌های کشورهای غربی
و مبانی اسلامی

مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی
گروه سیاست و امنیت

عنوان:

بررسی انتخابات تناسبی
براساس تجربه‌های کشورهای غربی
و مبانی اسلامی

شماره ثبت لایحه/طرح:

-

شماره ثبت در مرکز:

۰۳/-/۳۶-۶۵۵

تاریخ انتشار:

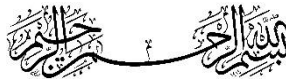
زمستان ۱۴۰۳

نویسنده:

سید مهدی غنی‌زاده

کارشناس مرکز:

حجت‌الاسلام علیرضا مظاهری

بررسی انتخابات تناسبی براساس تجربه‌های کشورهای غربی و مبانی اسلامی

مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی
گروه سیاست و امنیت
زمستان ۱۴۰۳

فهرست

خلاصه مدیریتی	۷
مقدمه	۸
۱. تجربه کشورهای غربی	۱۱
۱.۱. مزیت‌ها	۱۱
۱.۱.۱. فرانسه	۱۱
الف) افزایش انتخاب رأی‌دهندگان	۱۱
ب) تقویت نمایندگی	۱۲
ج) کاهش قطب‌بندی	۱۲
۱.۱.۲. سوئد	۱۲
الف) مشارکت بالای رأی‌دهندگان	۱۳
ب) نمایندگی عادلانه	۱۳
ج) حفاظت از اقلیت‌ها	۱۴
۱.۱.۳. آلمان	۱۵
الف) تنوع صداهای سیاسی	۱۵
ب) کاهش آرای هدررفته	۱۵
ج) تشویق به همکاری	۱۵
د) ثبات در حکمرانی	۱۶
۱.۲. معایب	۱۷

۲. دیدگاه اسلامی..... ۲۰

۲.۱. مسئله عدالت..... ۲۰

۲.۲. امیدافزایی و مشارکت بیشتر مردم..... ۲۱

۲.۳. بهبود مشورت در میان مسئولان..... ۲۲

۲.۴. فسادستیزی در انتخابات..... ۲۲

۲.۵. اهمیت وحدت امت..... ۲۳

۲.۶. دولت‌های ائتلافی ناپایدار..... ۲۴

۳. اجرای انتخابات تناسبی در ایران..... ۲۵

۳.۱. چالش‌ها و محدودیت‌ها..... ۲۶

الف) پیچیدگی در اجرا..... ۲۶

ب) عدم آشنایی فرهنگی و نهادی..... ۲۶

۳.۲. الزامات اجرای انتخابات تناسبی در ایران..... ۲۷

الف) توسعه ساختارهای حزبی..... ۲۷

ب) آموزش عمومی..... ۲۷

ج) طراحی مناسب حوزه‌های انتخابیه..... ۲۷

توصیه‌های سیاستی..... ۲۸

منابع..... ۳۱

خلاصه مدیریتی

گزارش کارشناسی پیشرو به تحلیل طرح انتخابات تناسبی در جمهوری اسلامی ایران و تطابق آن با مبانی اسلامی و نسبت آن با تجربیات کشورهای غربی می‌پردازد. این سیستم انتخاباتی، که به‌ویژه در کشورهایی با تنوع قومی، زبانی و مذهبی اهمیت دارد، می‌تواند نمایندگی عادلانه‌تری نسبت به سیستم‌های اکثریتی ارائه دهد. در انتخابات تناسبی، تعداد کرسی‌های احزاب به تناسب آرای کسب‌شده تقسیم می‌شود، که موجب بازتاب دقیق‌تر نسبت آرای هر حزب به تعداد کرسی‌های به‌دست‌آمده می‌گردد. این سیستم می‌تواند ضمن کمک به کاهش نابرابری‌های نمایندگی در کشورهایی با تنوع بالا، مشارکت گروه‌های مختلف را در فرایندهای سیاسی تقویت کند.

از دیدگاه اسلام، عدالت در انتخاب نمایندگان مردم از اصول بنیادین است. سیستم‌های تناسبی به دلیل انعطاف‌پذیری در تخصیص کرسی‌ها، می‌توانند عدالت بیشتری در نمایندگی گروه‌های مختلف جامعه، به‌ویژه اقلیت‌ها فراهم کنند. این سیستم با توجه به اصول اسلامی نظیر مشارکت حقیقی مردم، مشورت (شوری) و عدالت در توزیع قدرت، می‌تواند با مبانی اسلامی در اداره امور کشور همخوانی داشته باشد.

مقدمه

انتخابات تناسبی به دلیل قابلیت‌های خود در ارائه نمایندگی جامع‌تر و عادلانه‌تر، همواره مورد توجه نظام‌های دموکراتیک بوده است. این نظام به‌طور ویژه در کشورهایی با تنوع بالای قومی، زبانی یا دینی و مذهبی همچون ایران نقش مهمی در تضمین مشارکت سیاسی گروه‌های مختلف ایفا می‌کند. یکی از دلایل اصلی استفاده از این سیستم، کاهش نابرابری‌های نمایندگی است که در نظام‌های اکثریتی دیده می‌شود. به عبارت دیگر، در نظام‌های تناسبی، نسبت آرای یک حزب به تعداد کرسی‌هایی که به‌دست می‌آورد، به‌دقت بیشتری منعکس می‌شود (Lijphart, 1999).

در کشور جمهوری اسلامی ایران «انتخابات تناسبی» به‌عنوان روشی برای برگزاری انتخابات مجلس شورای اسلامی و شورای شهر تهران توسط نمایندگان مجلس مطرح شده است. در این سیستم، کرسی‌های مجلس بر اساس نسبت آرای کسب‌شده توسط هر فهرست یا حزب بین آنها تقسیم می‌شود. این روش به‌ویژه در حوزه‌های انتخابیه با تعداد نمایندگان بالا مورد توجه قرار گرفته است.

در سال‌های اخیر، نمایندگان مجلس شورای اسلامی طرح‌هایی برای اصلاح قانون انتخابات و اجرای سیستم تناسبی ارائه کرده‌اند. در خرداد ۱۴۰۲، مجلس مصوبه‌ای برای برگزاری انتخابات تناسبی در حوزه انتخابیه تهران تصویب کرد. هدف از این مصوبه، افزایش مشارکت، رقابت و نمایندگی بهتر از تنوع سیاسی در مجلس بود.

در سیستم انتخابات تناسبی، به جای اینکه تمامی کرسی‌ها به فهرستی که بیشترین آرا را کسب کرده است اختصاص یابد، کرسی‌ها به نسبت آرای هر فهرست بین آنها تقسیم می‌شود. به عنوان مثال، اگر فهرستی ۶۰٪ آرا و فهرست دیگری ۴۰٪ آرا را کسب کند، به ترتیب ۶۰٪ و ۴۰٪ کرسی‌ها به آنها اختصاص می‌یابد.

به منظور بررسی بیشتر این موضوع، در این پژوهش تجربیات کشورهای غربی به تفصیل بررسی خواهد شد. سپس نگاه اسلام به انتخابات تناسبی بر مبنای اصول فقهی و سیاسی نیز ارائه می‌شود.

۱. تجربه کشورهای غربی

در این بخش تجربه برخی کشورهای غربی در مورد برگزاری انتخابات تناسبی و مزیت‌ها و معایب آن به صورت مجزا برای چند کشور بررسی خواهد شد. این بخش از پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که نمایندگی تناسبی چه مزایا و معایبی می‌تواند هم برای مردم و هم برای حکومت‌ها داشته باشد؟

۱.۱. مزیت‌ها

۱.۱.۱. فرانسه

برای انتخابات تناسبی در کشور فرانسه مزایای زیادی شمرده شده است که چند مورد آن ارائه می‌شود.

الف) افزایش انتخاب رأی‌دهندگان

نمایندگی تناسبی به رأی‌دهندگان گزینه‌های سیاسی بیشتری ارائه می‌دهد و فراتر از انتخاب‌های دوتایی معمول در سیستم‌های اکثریتی حرکت می‌کند. این تنوع می‌تواند به افزایش مشارکت و حضور رأی‌دهندگان منجر شود؛ زیرا افراد احساس می‌کنند که ترجیحات آنها بیشتر مورد توجه و نمایندگی واقع می‌شود (Blais & Bodet, 2006).

ب) تقویت نمایندگی

احزاب کوچک‌تر در مجلس صدایی پیدا می‌کنند که اجازه می‌دهد نمایندگی جامع‌تری از منافع اجتماعی وجود داشته باشد. این شمولیت می‌تواند به سیاست‌هایی منجر شود که نیازهای گروه‌های مختلف جمعیتی را برآورده کند و عدالت اجتماعی را ترویج دهد (Kirpsza, 2018).

ج) کاهش قطب‌بندی

نمایندگی تناسبی ممکن است با تشویق احزاب به همکاری و تشکیل ائتلاف‌ها، قطب‌بندی سیاسی را کاهش دهد و بدین ترتیب، بحث‌های سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری را متمرکز کند (Parodi, 1983).

در مجموع، نمایندگی تناسبی در فرانسه باعث افزایش مشارکت رأی‌دهندگان، ورود فهرست‌های سیاسی بیشتر و تقویت رقابت می‌شود (Eggers, 2015).

با این حال، برخی معتقدند که نمایندگی تناسبی ممکن است به پارلمان‌ها و احزاب تکه‌تکه شده منجر شود که تشکیل دولت‌های پایدار را دشوار می‌سازد. این تکه‌تکه شدن ممکن است منجر به انتخابات مکرر و بی‌ثباتی سیاسی شود و نگرانی‌هایی درباره کارایی حکمرانی ایجاد کند (Béguet, 1986).

۱.۱.۲. سوئد

تجربه سوئد با نمایندگی تناسبی به تعهد به نمایندگی عادلانه و مشارکت بالای انتخاباتی شناخته می‌شود. این سیستم که در اوایل قرن بیستم در این کشور تأسیس شد، اکنون تکامل یافته است تا اطمینان حاصل کند که منافع سیاسی متنوع در مجامع

محلی و ملی نمایندگی می‌شوند. سوئد در طول اصلاحات حقوق رأی‌گیری بین سال‌های ۱۹۰۷ و ۱۹۰۹، نمایندگی تناسبی را برای اولین بار برای انتخابات پارلمانی و سپس برای مجامع شهری اتخاذ کرد. هدف این سیستم این بود که ترجیحات رأی‌دهندگان را به‌طور دقیق منعکس کند و به احزاب کوچک‌تر اجازه دهد نمایندگی پیدا کنند و مدل اجماعی حکمرانی را تقویت کند (Aidemark, 2015).

نمایندگی تناسبی در سوئد مزایای متعددی ارائه می‌دهد که به افزایش مشارکت و نمایندگی دموکراتیک کمک می‌کند. این سیستم انتخاباتی اطمینان می‌دهد که احزاب سیاسی به نسبت آرای دریافتی خود، کرسی‌هایی به‌دست می‌آورند و بدین ترتیب یک چشم‌انداز سیاسی فراگیرتر را تقویت می‌کند. بخش‌های زیر به تشریح مزایای کلیدی این رویکرد انتخاباتی می‌پردازد:

الف) مشارکت بالای رأی‌دهندگان

سیستم نمایندگی تناسبی سوئد به مشارکت بالای رأی‌دهندگان کمک می‌کند و میانگین آن در انتخابات حدود ۸۵٪ است. هم‌زمانی انتخابات محلی، منطقه‌ای و ملی در یک روز، مشارکت انتخاباتی بیشتری را تشویق می‌کند (Gendźwiłł et. al, 2022).

ب) نمایندگی عادلانه

کاربرد یکنواخت نمایندگی تناسبی در اندازه‌های مختلف شهرداری‌ها اطمینان می‌دهد که حتی احزاب کوچک‌تر نیز نمایندگی پیدا کنند و از تسلط احزاب بزرگ‌تر جلوگیری شود (Ibid). تقریباً ۹۵٪ از کرسی‌های شورای شهر توسط

احزابی پر شده است که در پارلمان ملی نمایندگی دارند و این امر طیف وسیعی از دیدگاه‌های سیاسی را منعکس می‌کند (Ibid).

ج) حفاظت از اقلیت‌ها

نمایندگی تناسبی به‌عنوان یک سپر برای منافع اقلیت‌ها عمل می‌کند و به احزاب کوچک‌تر اجازه می‌دهد موقعیت‌های سیاسی را به‌دست آورند و بر تصمیم‌گیری تأثیر بگذارند (Aidemmark, 2015). این مدل اجماعی مذاکره و همکاری میان گروه‌های سیاسی متنوع را ترویج و حکمرانی دموکراتیک را تقویت می‌کند.

درحالی‌که مزایای نمایندگی تناسبی قابل توجه است، برخی منتقدان استدلال می‌کنند که ممکن است منجر به پارلمان‌های تکه‌تکه و ائتلاف‌های ناپایدار شود که حکمرانی را پیچیده‌تر می‌کند. بااین‌حال، مزایای کلی از نظر نمایندگی و مشارکت رأی‌دهندگان در سوئد همچنان جذاب باقی مانده است.

در مجموع تقریباً ۸۵٪ از رأی‌دهندگان در انتخابات شرکت می‌کنند که بخشی از آن به‌دلیل هم‌زمانی روزهای رأی‌گیری محلی و ملی است (Gendźwiłł et. al, 2022). سیستم انتخاباتی به‌گونه‌ای طراحی شده است که ۹۵٪ از کرسی‌های شورای شهر توسط احزابی پر شود که در پارلمان ملی نمایندگی دارند و بیش از ۴۰٪ از شوراها زنان هستند (Ibid). با این حال، مسائل مربوط به نمایندگی بیش از حد می‌تواند بروز کند؛ چنان‌که در انتخابات ۲۰۱۰ برخی احزاب بیش از آنچه سهم رأی آنها ایجاب می‌کرد، کرسی دریافت کردند (Ramírez-González et al., 2014).

۱.۱.۳. آلمان

الف) تنوع صداهای سیاسی

سیستم نمایندگی تناسبی به احزاب کوچک‌تر این فرصت را می‌دهد که در فرایند قانون‌گذاری نمایندگی داشته باشند و بدین ترتیب، طیف وسیع‌تری از دیدگاه‌های سیاسی در این عرصه گنجانده می‌شود. این امر نه تنها به تقویت دموکراسی کمک می‌کند، بلکه به تنوع نظرات در تصمیم‌گیری‌های کلان نیز می‌افزاید (Stratmann, 2000).

ب) کاهش آرای هدررفته

با وجود سیستم انتخابات تناسبی، رأی‌دهندگان احساس می‌کنند که آرای آنها هدر نمی‌رود؛ زیرا حتی احزاب کوچک‌تر نیز قادر به کسب کرسی‌های قانونی هستند. این موضوع می‌تواند منجر به افزایش مشارکت رأی‌دهندگان و در نتیجه، بالاتر رفتن میزان حضور مردم در انتخابات گردد (Weinmann & Grotz, 2020).

ج) تشویق به همکاری

ضرورت تشکیل دولت‌های ائتلافی از طریق انتخابات تناسبی، مذاکره و سازش میان احزاب را ترویج می‌کند. این امر منجر به تدوین سیاست‌هایی می‌شود که بیشتر نمایانگر اجماع عمومی است و به ایجاد سیاست‌های میانه‌رو کمک می‌کند (Baron & Diermeier, 2001).

(د) ثبات در حکمرانی

اگرچه دولت‌های ائتلافی حاصل از انتخابات تناسبی ممکن است پیچیدگی‌هایی داشته باشند، اما معمولاً به حکمرانی پایدار منجر می‌شوند. این ثبات ناشی از توافق چندین حزب بر روی جهت‌گیری‌های سیاستی است که می‌تواند به کاهش تنش‌ها و افزایش اعتماد عمومی منجر شود (Martin & Horne, 2008).

۱.۲. معایب

نظام نمایندگی تناسبی، که به‌طور گسترده‌ای برای تأمین عدالت بیشتر در نمایندگی مردم و مشارکت بیشتر گروه‌های سیاسی در فرایند مردم‌سالاری به‌کار می‌رود، معایب خاص خود را نیز دارد. این معایب ممکن است بر کارایی، ثبات و پاسخگویی دولت‌ها تأثیر بگذارد.

منتقدان بر این باورند که سیستم‌های نمایندگی تناسبی می‌توانند فرایند حکمرانی را پیچیده کرده و کارایی تصمیم‌گیری را کاهش دهند؛ به‌خصوص به‌دلیل نیاز به مذاکرات برای تشکیل ائتلاف‌ها. اگرچه برخی از مطالعات نشان می‌دهند که نمایندگی تناسبی لزوماً مانع از کارایی دولت نمی‌شود، اما پیچیدگی‌های ناشی از این سیستم می‌تواند چالش‌هایی را در مواجهه با مسائل فوری سیاست به‌وجود آورد (Boston et al., 2003).

یکی از بزرگ‌ترین مشکلات این سیستم، دولت‌های ائتلافی ناپایدار است. در نظام نمایندگی تناسبی، معمولاً هیچ حزبی به‌تنهایی اکثریت لازم برای تشکیل دولت را به‌دست نمی‌آورد؛ بنابراین احزاب باید برای تشکیل دولت با یکدیگر ائتلاف کنند. مشکل اینجاست که این ائتلاف‌ها اغلب ناپایدارند و ممکن است باعث شوند تصمیم‌گیری‌ها کند یا حتی دولت‌ها دچار بحران شوند و مجبور به برگزاری انتخابات زودهنگام شوند. این وضعیت در بسیاری از کشورهایی که از نمایندگی تناسبی استفاده می‌کنند، به‌ویژه در اروپا و آمریکای لاتین مشاهده شده است (Gallagher & Mitchell, 2005; Koss, 2018).

دومین معضل بزرگ، قدرت گرفتن احزاب کوچک و افراطی است. در این سیستم، حتی احزاب کوچک می‌توانند به راحتی وارد مجلس یا سایر حوزه‌ها شوند و از آنجا که هیچ حزبی به تنهایی اکثریت نمی‌آورد، احزاب کوچک می‌توانند نقش بسیار مؤثری در سیاست‌های کلان کشور ایفا کنند. این می‌تواند باعث شود که سیاست‌های کشور تحت تأثیر گروه‌های خاص قرار گیرد که ممکن است از حمایت گسترده مردم برخوردار نباشند. برای مثال، احزاب کوچک که تنها درصد کمی از آرا را به دست می‌آورند، ممکن است بتوانند فشارهایی به دولت وارد کنند و سیاست‌هایی را به پیش ببرند که در تضاد با منافع عمومی باشد (Lijphart, 1999; Golder, 2016).

پیچیدگی‌های فرایند انتخابات یکی دیگر از مشکلات این سیستم است. در نمایندگی تناسبی، معمولاً از فرمول‌های پیچیده‌ای برای تخصیص کرسی‌ها استفاده می‌شود. این فرمول‌ها، مانند سیستم‌های سهمیه‌بندی یا هوندت، ممکن است برای رأی‌دهندگان عادی دشوار باشد و آنها را از درک فرایند انتخابات باز دارد. چنین پیچیدگی‌هایی می‌توانند باعث کاهش اعتماد عمومی به انتخابات و سردرگمی مردم شوند (Farrell, 2011; Reilly, 2013).

یکی دیگر از مشکلات، کاهش ارتباط مستقیم بین رأی‌دهندگان و نمایندگان است. در سیستم‌های تناسبی، مردم بیشتر به احزاب رأی می‌دهند تا به فرد خاص. این امر باعث می‌شود نمایندگان بیشتر به حزب خود وفادار باشند تا به رأی‌دهندگان منطقه‌شان. به همین دلیل، ممکن است رأی‌دهندگان احساس کنند که قدرت کمتری

در انتخاب نمایندگان خود دارند و این می تواند باعث کاهش احساس مسئولیت و ارتباط میان نمایندگان و مردم شود (Powell, 2000; Hix, 2014).

در نهایت، کاهش پاسخگویی دولت در ائتلاف های چندحزبی یکی دیگر از مشکلات عمده است. در این سیستم ها، چون قدرت بین چندین حزب تقسیم می شود، مشخص کردن اینکه کدام حزب یا مقام، مسئول تصمیمات خاص است، دشوار می شود. این عدم شفافیت می تواند منجر به بی اعتمادی عمومی به دولت و سیاستمداران شود و فرایند پاسخگویی را پیچیده تر کند (Norris, 2004; Shugart, 2017).

در مجموع، در حالی که نظام نمایندگی تناسبی می تواند از منظر عدالت نمایندگی مناسب باشد، اما معایب آن، مانند دولت های ائتلافی ناپایدار، قدرت گرفتن احزاب کوچک و افراطی، پیچیدگی های انتخابات و کاهش ارتباط بین نمایندگان و رأی دهندگان، چالش های قابل توجهی را برای ثبات و کارآمدی حکومتی ایجاد می کند. بنابراین، در نظر گرفتن این معایب هنگام طراحی یا ارزیابی نظام های انتخاباتی اهمیت زیادی دارد.

۲. دیدگاه اسلامی

در این بخش از دیدگاه اسلامی به انتخابات تناسبی پرداخته می‌شود. برخی مطالب در دفاع از انتخابات تناسبی و برخی در رعایت برخی ملاحظات در طراحی و اجرای آن است.

۲.۱. مسئله عدالت

عدالت به معنای اعطای حقوق به هر ذی‌حق است (مطهری، ۱۳۸۴: ج ۱، ص ۸۰). در نظام‌های انتخاباتی مبتنی بر اکثریت، معمولاً قدرت و لابی‌ها نقش مهمی در شکل‌گیری ائتلاف‌ها ایفا می‌کنند. اما در انتخابات تناسبی، افرادی که از اقشار ضعیف جامعه هستند و قادر به پیوستن به ائتلاف‌ها نیستند، می‌توانند نمایندگی مؤثرتری داشته باشند. این نوع انتخابات به نخبگان جوان و با استعداد که دارای توانایی‌های مختلف علمی و اجرایی هستند، این فرصت را می‌دهد که با وجود عدم شناخت کافی از سوی قدرت‌های موجود، بتوانند در مجلس یا شوراها به نمایندگی بپردازند. نظام انتخاباتی تناسبی می‌تواند به تحقق عدالت کمک کند و اجازه دهد که این افراد نیز بتوانند کرسی‌های نمایندگی را کسب کنند. در این راستا، نمایندگی تناسبی به دلیل تأکید بر توزیع عادلانه کرسی‌ها بین احزاب، عملکرد بهتری نسبت به نظام‌های اکثریتی دارد و می‌تواند نمایندگی بیشتری از طیف‌های مختلف اجتماعی را فراهم کند. این سیستم نه تنها حق رأی بلکه حق داشتن نماینده را نیز برای همه افراد جامعه تضمین می‌کند.

در مجموع، نظام نمایندگی تناسبی به دلیل اینکه آرای گروه‌های مختلف را منعکس می‌کند، می‌تواند به عدالت در توزیع قدرت منجر شود. این عدالت می‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای گروه‌های اقلیت، اعم از مذهبی، قومی یا سیاسی باشد. قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ»^۱ خدا به شما فرمان می‌دهد که سپرده‌ها را به صاحبان آنها رد کنید و چون میان مردم داوری می‌کنید به عدالت داوری کنید. این آیه تأکید دارد که باید حق هر گروهی به درستی ادا شود. در انتخابات تناسبی، این اصل می‌تواند از طریق توزیع کرسی‌ها به نسبت آرای کسب‌شده محقق شود.

۲.۲. امیدافزایی و مشارکت بیشتر مردم

طبق اندیشه امامین انقلاب اسلامی، مشارکت مردم در نظام اسلامی، یک پایه مشروعیت آن به‌شمار می‌رود (غنی‌زاده، ۱۳۹۸). در نظام انتخاباتی تناسبی، اطمینان از کسب حداقل صندلی برای مردم می‌تواند به افزایش امید پیروزی و مشارکت آنها منجر شود، که این موضوع در تجربیات کشورهای دیگر نیز به‌وضوح مشاهده شده است. با این نظام، اقشار مختلف جامعه با گرایش‌های متنوع، با اطمینان بیشتری به کاندیداهای خود رأی می‌دهند. در مقابل، در نظام‌های اکثریتی، ناامیدی برخی اقشار از موفقیت کاندیدای مورد نظرشان به دلیل عدم عضویت در ائتلاف‌های بزرگ، می‌تواند منجر به ناامیدی و کاهش مشارکت شود. این امر نشان می‌دهد که انتخابات تناسبی نه تنها به افزایش انگیزه و امید رأی‌دهندگان کمک می‌کند، بلکه موجب

۱. سوره نساء، آیه ۵۸.

تنوع بیشتر در نمایندگی‌ها نیز می‌گردد. به‌طور کلی، انتخابات تناسبی با ایجاد یک بستر مناسب برای مشارکت بیشتر و تأمین حقوق نمایندگی برای تمامی اقشار جامعه، می‌تواند به تحقق مشارکت بالاتر کمک شایانی کند. همچنین از سوی دیگر افزایش مشارکت مردم در انتخابات خود سد محکمی مقابل توطئه‌های مختلف علیه کشور می‌باشد.

۲.۳. بهبود مشورت در میان مسئولان

مشورت در اسلام یکی از اصول کلیدی حکمرانی است. قرآن کریم بر اصل شورا تأکید کرده است و می‌فرماید: «وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ»^۱ و آنان که دعوت پروردگارشان را اجابت کردند و نماز را برپا داشتند و کارشان در میان خودشان بر پایه مشورت است و از آنچه روزی آنان کرده‌ایم، انفاق می‌کنند.» نمایندگی تناسبی می‌تواند به حضور دیدگاه‌های مختلف در تصمیم‌گیری‌ها منجر شود و مشورت و شورا را تقویت کند. این امر به‌ویژه در جوامع متنوعی مانند ایران اهمیت زیادی دارد؛ چراکه نیازها و خواسته‌های استان‌های مختلف نمایندگی می‌شود.

۲.۴. فسادستیزی در انتخابات

اسلام همواره تأکید دارد که فساد نه تنها در بُعد اقتصادی و اجتماعی، بلکه در تمامی ابعاد فردی و دینی باید ریشه‌کن شود و افراد باید از فساد به‌طور جدی پرهیز کنند. مسئله پیوستن به ائتلاف‌ها در بیشتر کشورها یک فرایند پیچیده به‌شمار می‌آید

۱. سوره شوری، آیه ۳۸.

که شامل امتیازدهی‌های مالی و معنوی است. در این شرایط، افراد عادی قادر به پیوستن به این ائتلاف‌ها نیستند و تنها کسانی که از سلسله‌مراتب خاصی پیروی می‌کنند، ممکن است به عضویت ائتلاف‌ها درآیند. این سلسله‌مراتب غالباً با مشکلاتی مواجه است که می‌تواند مانع از مشارکت واقعی افراد شود. در نظام انتخاباتی تناسبی، به دلیل اینکه کاندیدها براساس میزان آرا به کرسی‌های نمایندگی دست می‌یابند و نیازی به کسب اکثریت آرا ندارند، افراد می‌توانند بدون مواجهه با بروکراسی‌های فسادآور و پیچیدگی‌های پیوستن به ائتلاف‌ها، در انتخابات نامزد شوند. لذا نمایندگی تناسبی از این جهت نیز موافق با ارزش‌های اسلامی است.

۲.۵. اهمیت وحدت امت

اسلام همواره بر حفظ وحدت امت تأکید کرده است؛ چنان‌که قرآن دستور می‌دهد: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا»^۱ و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید.» نمایندگی تناسبی، اگر به درستی اجرا نشود، ممکن است باعث تقویت احزاب کوچک و بعضاً زاویه‌دار با برخی اصول نظام اسلامی شود، که این امر می‌تواند به تفرقه و اختلاف در جامعه اسلامی منجر شود. بنابراین، هرگونه استفاده از این نظام باید به گونه‌ای باشد که وحدت جامعه حفظ شود. با اصلاح و محلی‌سازی انتخابات تناسبی می‌توان این نگرانی را برطرف کرد.

۱. سوره آل عمران، آیه ۱۰۳.

۲.۶. دولت‌های ائتلافی ناپایدار

یکی از مشکلات نظام تناسبی، ایجاد دولت‌های ائتلافی ناپایدار است که می‌تواند به ضعف حکمرانی منجر شود. اسلام بر کارآمدی و ثبات حکومت تأکید دارد. امام علی (ع) می‌فرماید:

فَانْظُرُوا إِلَى مَا صَارُوا إِلَيْهِ فِي آخِرِ أُمُورِهِمْ حِينَ وَقَعَتِ الْفُرْقَةُ وَ تَشَتَّتِ الْأَلْفَةُ وَ اخْتَلَفَتِ الْكَلِمَةُ وَ الْأَفْئِدَةُ وَ تَشَعَّبُوا مُخْتَلِفِينَ وَ تَفَرَّقُوا مُتَحَارِبِينَ وَ قَدْ خَلَعَ اللَّهُ عَنْهُمْ لِبَاسَ كَرَامَتِهِ وَ سَلَبَهُمْ غَضَارَةَ نِعْمَتِهِ وَ بَقِيَ قَصَصُ أَخْبَارِهِمْ فِيكُمْ عِبْرًا لِلْمُعْتَبِرِينَ؛^۱

آنگاه به پایان کارشان بنگرید، زمانی که میانشان تفرقه افتاد و الفتشان به پراکندگی کشید و میان آنها به دل و زبان خلاف و پراکندگی افتاد. با یکدیگر به نزاع برخاستند و خداوند جامه کرامت خود از تنشان به در کرد و نعمت سرشارش را از آنان بست. داستان‌شان در میان شما بماند تا مگر عبرت گیرندگان عبرت گیرند. این توصیه نشان می‌دهد تفرقه و ناپایداری در حکومت نباید وجود داشته باشد. بنابراین، طراحی نظام تناسبی باید به گونه‌ای باشد که از بی‌ثباتی جلوگیری شود.

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲.

۳. اجرای انتخابات تناسبی در ایران

همان‌طور که قبلاً مطرح شد، انتخابات تناسبی یکی از سیستم‌های انتخاباتی است که در بسیاری از کشورها برای تقویت عدالت نمایندگی و افزایش مشارکت سیاسی استفاده می‌شود. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به‌طور مشخص نوع سیستم انتخاباتی را تعیین نکرده و این مسئله به قوانین عادی محول شده است. قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران به مشارکت سیاسی مردم اعتقاد دارد (اصل ۶ و اصول ۱۰۰ تا ۱۰۶) و تحقق آن را یک ضرورت می‌داند. انتخابات تناسبی، با افزایش مشارکت سیاسی و نمایندگی عادلانه‌تر، با روح کلی قانون اساسی سازگار است. با این حال، تغییر سیستم انتخاباتی نیازمند بازنگری در قوانین عادی و تنظیم زیرساخت‌های اجرایی است.

این نوع انتخابات به تناسب آرای احزاب یا فهرست‌های سیاسی، کرسی‌های مجلس را توزیع می‌کند. این بخش از پژوهش امکان اجرای انتخابات تناسبی در ایران، چالش‌های پیش‌رو و تطابق آن با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را بررسی می‌کند.

۳.۱. چالش‌ها و محدودیت‌ها

با وجود منافع قابل توجه، اجرای سیستم تناسبی در ایران با چالش‌هایی مواجه است:

الف) پیچیدگی در اجرا

سیستم انتخابات تناسبی به فرمول‌های پیچیده‌ای مانند روش «دانت» یا «سنت - لاگه» برای تخصیص کرسی‌ها نیاز دارد، که ممکن است در شرایط عدم آشنایی عمومی، باعث سردرگمی رأی‌دهندگان و کاهش اعتماد عمومی شود (عباسی، ۱۳۸۸).

ب) عدم آشنایی فرهنگی و نهادی

سیستم تناسبی نیازمند وجود احزاب قدرتمند و ریشه‌دار است. در ایران، با توجه به ضعف ساختارهای حزبی و فرهنگ سیاسی متمرکز بر افراد، ممکن است اجرای این سیستم دشوار باشد (همیار، ۱۴۰۲).

۳.۲. الزامات اجرای انتخابات تناسبی در ایران

عوامل متعدد در اجرای انتخابات تناسبی دخالت دارد. با توجه به شرایط حاضر کشور می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) توسعه ساختارهای حزبی

تقویت احزاب و نهادهای مدنی برای اجرای موفق این سیستم ضروری است.

ب) آموزش عمومی

شفاف‌سازی فرایندهای انتخاباتی برای رأی‌دهندگان و کاهش پیچیدگی‌های سیستم تناسبی.

ج) طراحی مناسب حوزه‌های انتخابیه

برای جلوگیری از تمرکزگرایی و تضمین عدالت نمایندگی، طراحی حوزه‌های انتخابیه باید به‌دقت انجام شود (علی‌شاهی، ۱۴۰۰).

توصیه‌های سیاستی

۱. تقویت آگاهی عمومی و آموزش در خصوص انتخابات تناسبی مردم

باید به‌طور کامل با فرایند انتخابات تناسبی و نحوه تخصیص کرسی‌ها براساس آرای عمومی آشنا شوند. برگزاری دوره‌های آموزشی عمومی در این زمینه می‌تواند باعث مشارکت بیشتر افراد و کاهش هرگونه سوء تفاهم در خصوص شمارش آرا و توزیع کرسی‌ها گردد.

۲. ایجاد سیستم نظارت بر شفافیت در تخصیص کرسی‌ها به واسطه آرای تناسبی

برای پیشگیری از دستکاری در نتایج انتخابات، لازم است که سیستم‌های نظارتی شفاف برای تخصیص کرسی‌ها ایجاد شود. این سیستم‌ها باید مبتنی بر الگوریتم‌های مشخص و مستند عمل کنند تا هیچ‌گونه شک و شبهه‌ای در فرایند تخصیص کرسی‌ها پیش نیاید.

۳. تضمین مشارکت بیشتر اقلیت‌ها و گروه‌های اجتماعی در فرایند انتخابات تناسبی

در سیستم‌های انتخاباتی تناسبی، باید اقداماتی برای حمایت از گروه‌هایی مانند زنان، اقلیت‌های قومی و مذهبی در نظر گرفته شود؛ به گونه‌ای که این گروه‌ها به‌طور منطقی و مطابق با مصلحت عمومی کشور از حق مشارکت برخوردار شوند. تخصیص کرسی‌های ویژه به این گروه‌ها می‌تواند به افزایش مشارکت آنان در فرایندهای تصمیم‌گیری و تقویت دموکراسی کمک کند.

۴. بررسی آثار سیستم‌های انتخاباتی تناسبی بر ثبات سیاسی و حکمرانی

تحقیقات علمی باید به‌طور مستمر آثار سیستم‌های انتخاباتی تناسبی را بر ثبات حکمرانی، کارایی نهادها و ساختارهای سیاسی کشور ارزیابی کند. این ارزیابی‌ها می‌تواند به سیاست‌گذاران کمک کند تا از نقاط قوت و ضعف این سیستم آگاه شوند و آن را به بهترین شکل به اجرا درآورند.

۵. حمایت از اصلاحات تدریجی در سیستم انتخاباتی

به‌منظور جلوگیری از تغییرات ناگهانی اصلاحات در سیستم انتخاباتی باید به‌صورت تدریجی انجام شود و تأثیرات بلندمدت آن بر ساختار سیاسی کشور به‌دقت مورد توجه قرار گیرد. تغییرات ناگهانی ممکن است به اختلال در روند انتخابات و کاهش اعتماد عمومی منجر شود.

۶. استفاده از مدل‌های مختلف مشارکت عمومی برای تدوین و اصلاح قوانین انتخابات تناسبی

برای تدوین و اصلاح قوانین انتخاباتی تناسبی، باید از مدل‌های متنوع مشارکت عمومی مانند مشاوره‌های عمومی یا کارگروه‌های مشورتی بهره گرفته شود. این مدل‌ها می‌توانند به جذب نظرها و پیشنهادهای مردم در خصوص تغییرات قانونی کمک کنند و اعتماد عمومی به سیستم انتخاباتی را تقویت نمایند.

۷. طراحی و اجرای مدل‌های پویا برای تخصیص کرسی‌ها با استفاده از الگوریتم‌های ریاضی و داده‌های منطقه‌ای برای تحقق عدالت در تخصیص کرسی‌ها

در انتخابات تناسبی لازم است از الگوریتم‌های پیشرفته ریاضی استفاده شود که قادر به ترکیب آرای عمومی با ویژگی‌های جغرافیایی و دموگرافیک مناطق مختلف باشند. این مدل‌ها می‌توانند اطمینان حاصل کنند که نتیجه انتخابات به‌دقت تمایلات واقعی مردم را نمایان می‌سازد و هیچ‌یک از گروه‌ها یا مناطق نادیده گرفته نمی‌شوند.

۸. اعمال محدودیت‌های قانونی برای شفافیت تأمین منابع مالی و حمایت از احزاب کوچک و مستقل

برای جلوگیری از تسلط احزاب بزرگ در فرایند انتخابات، باید قوانین دقیقی برای شفافیت منابع مالی احزاب و محدودیت‌های هزینه‌ای وضع شود. این قوانین باید شامل سقف‌های هزینه‌ای، مقررات شفاف برای منابع مالی و حمایت از احزاب کوچک و مستقل باشد تا آنها نیز بتوانند به‌طور منصفانه در انتخابات شرکت کنند. نظارت دقیق و گزارش‌دهی شفاف منابع مالی احزاب می‌تواند ضمن جلوگیری از فساد، رقابت عادلانه‌تری ایجاد کند.

منابع

الف) فارسی و عربی

قران کریم

نهج البلاغه

۱. مطهری، مرتضی، (۱۳۸۴)، مجموعه آثار استاد شهید مطهری،

صدرآ، تهران.

۲. نبی‌لو، ح، (۱۳۸۴)، «گزینش نظام‌های انتخاباتی: تناسبی، اکثریتی و

نظام‌های ترکیبی»، مجلس و پژوهش، ۱۲ (۴۹ و ۵۰).

۳. عباسی، ب، (۱۳۸۸)، «نقد و بررسی نظام‌های انتخاباتی اکثریتی و

تناسبی»، مطالعات حقوق خصوصی، ۳ (۳۹).

۴. غنی‌زاده، میربهمن و عبدالاحد قراری، (۱۳۹۸)، ترسیم نقش پایاپای

فقاہت و جمهوریت در مشروعیت‌بخشی به نظام اسلامی بر پایه مباحث

ماهیت در فلسفه صدرایی، کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی.

۵. همیار، ح. و م. شیخ موحد و ح. علائی، (۱۴۰۲)، «تحلیل نظام

انتخاباتی تناسبی مجلس شورای اسلامی از منظر توسعه پایدار»، فصل‌نامه

علمی مطالعات فقه اقتصادی، ۵ (۵)، ۱۲۲۵-۱۲۴۰.

۶. علی‌شاهی، ح. و ف. میرزازاده، و ح. خداوردی، (۱۴۰۰)، «نهاد

انتخاباتی پارلمان در حکمرانی مدرن؛ امکان‌سنجی نظام انتخاباتی تناسبی

برای جمهوری اسلامی ایران، پژوهش‌های روابط بین‌الملل»، ۱۱ (۳)،

۲۰۱-۲۲۴.

(ب) انگلیسی

1. Aidemark, E. V. (2015), Lag om proportionellt valsätt (Examensarbete i offentlig rätt), Juridiska fakulteten, Lunds universitet.

2. Blais, A., & Bodet, M. A. (2006), Does proportional representation foster voter turnout? *Electoral Studies*, 25(1), 1–20.

3. Boston, J., Church, S., & Bale, T. (2003), The impact of proportional representation on government effectiveness: The New Zealand experience. *Australian Journal of Public Administration*, 62(1), 7–22.

<https://doi.org/10.1111/j..2003.00345.x>.

4. Baron, D. P., & Diermeier, D. (2001), Elections, governments, and parliaments in proportional representation systems, *The Quarterly Journal of Economics*, 116(3), 933–967. <https://doi.org/10.1162/00335530152466278>.

5. Eggers, A. C. (2015), Proportionality and turnout: Evidence from French municipalities, *Comparative Political Studies*, 48(2), 135–167.

<https://doi.org/10.1177/0010414014534199>.

6. Farrell, D. M. (2011), *Electoral systems: A comparative introduction* (2nd ed.), Palgrave Macmillan.

7. Gallagher, M., & Mitchell, P. (2005), *The politics of electoral systems*, Oxford University Press.

8. Golder, M. (2016), *Democratic electoral systems around the world*, Oxford University Press.

9. Hix, S. (2014), *The political system of the European Union* (3rd ed.), Palgrave Macmillan.

10. Kirpsza, A. K. (2018), Duch d’Hondta w Strasburgu: Zasada proporcjonalnej dystrybucji stanowisk w Parlamencie Europejskim. *Przegląd Politologiczny*, 16(3), 147–166.

<https://doi.org/10.14746/pp.2011.16.3.9>.

11. Koss, M. (2018), The effects of electoral system design on government stability, *Journal of Political Science*, 12(2), 175–192. <https://doi.org/10.1017/jps.2018.04>.
12. Le Béguec, G. (1986), La représentation proportionnelle: Cent ans de controverses, *Vingtième Siècle, Revue d'Histoire*, 9, 67–80. <https://doi.org/10.3406/xxs.1986.1449>.
13. Lijphart, A. (1999), *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries*, Yale University Press.
14. Martin, M., & Horne, A. (2008), Proportionality: Principles and pitfalls – Some lessons from Germany, *Judicial Review*, 13(3), 169–179. <https://doi.org/10.1080/10854681.2008.11426563>.
15. Norris, P. (2004), *Electoral engineering: Voting rules and political behavior*, Cambridge University Press.
16. Parodi, J.-L. (1983), La Cinquième République à l'épreuve de la proportionnelle: Essai de prospective institutionnelle, *Revue Française de Science Politique*, 33(6), 987–1008. <https://doi.org/10.3406/rfsp.1983.394102>.
17. Powell, G. B. (2000), *Elections as instruments of democracy: Majoritarian and proportional visions*, Yale University Press.
18. Ramírez-González, V., Delgado-Márquez, B. L., & Palomares, A. (2014), Evaluation and possible improvements of the Swedish electoral system, *Annals of Operations Research*, 215, 285–307. <https://doi.org/10.1007/s10479-013-1457-6>.
19. Reilly, B. (2013), *Electoral systems and democratization in the Pacific Islands*, Australian National University Press.
20. Reynolds, A., Reilly, B., & Ellis, A. (2005), *Electoral system design: The new international IDEA handbook*, International IDEA.

21. Shugart, M. S. (2017), The political economy of electoral systems: Comparative perspectives. *Electoral Studies*, 48, 145–159.

<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2017.03.004>.

22. Stratmann, T. (2000), Plurality rule vs. proportional representation: How much of a difference do electoral rules make? Evidence from Germany, SSRN.

<https://doi.org/10.2139/ssrn.240117>.

23. Gendźwiłł, A., Kjaer, U., & Steyvers, K. (Eds.), (2022), *The Routledge handbook of local elections and voting in Europe*, Routledge.

24. Weinmann, P., & Grotz, F. (2020), Reconciling parliamentary size with personalized proportional representation? *Frontiers of electoral reform for the German Bundestag*, *German Politics*, 31(4), 558–578.

<https://doi.org/10.1080/09644008.2020.1790531>.

گزارش راهبردی

